

Barbara Gołębiowska

Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Struktura majątkowa i finansowanie działalności w gospodarstwach rolniczych o zróżnicowanych powiązaniach z otoczeniem

Wstęp

Warunkiem prowadzenia działalności przez każde przedsiębiorstwo jest dysponowanie odpowiednimi środkami rzeczowymi i finansowymi. Rola tych środków może być zróżnicowana w zależności od charakteru prowadzonej działalności. Analiza majątku, jakim dysponuje przedsiębiorstwo, jego wykorzystania, struktury i jej zmian jest szczególnie istotna w ocenie rozwoju przedsiębiorstwa. Zasoby majątkowe, niezbędne praktycznie w każdym rodzaju działalności, szczególnie istotne są w przedsiębiorstwach, w których ich eksploatacja jest podstawą wytwarzanej produkcji. O ile w niektórych firmach (np. usługowych) majątek rzeczowy może kształtować się na minimalnym poziomie, o tyle prowadzenie produkcji rolniczej wymaga wykorzystywania rzeczowych środków trwałych o znacznej wartości.

Środki trwałe są tą częścią środków produkcji w rolnictwie, która wpływa przede wszystkim na kierunek produkcji. Wiąże się to z kosztami utrzymania tych środków, aby bezużytecznie nie obciążały gospodarstwa, lecz przyczyniały się do uzyskiwania określonej produkcji. Określony zestaw środków trwałych znajdujących się w gospodarstwie może wpływać na poziom opłacalności i rentowności jego działalności. Wyposażenie gospodarstwa w środki trwałe ma także znaczenie w osiąganiu odpowiedniego wolumenu produkcji [Manteuffel 1981]. Wielkość i jakość tych środków decyduje o efektywności ekonomicznej gospodarstw oraz warunkuje efektywność wykorzystania innych czynników produkcji, co oddziałuje na sprawność gospodarowania [Karwat-Woźniak 2005].

Podstawowe znaczenie w strukturze majątku trwałego ma majątek rzeczowy. Do majątku jednostki w ujęciu rzeczowym zalicza się środki trwałe – w postaci budynków, gruntów, maszyn, urządzeń, środków transportowych, materiałów, gotówki czy środków pieniężnych na rachunkach bankowych. Umożliwiają one prowadzenie działalności właściwej dla danego przedsiębiorstwa (produkcyjnej,

usługowej czy handlowej). Majątek jednostki w ujęciu finansowym obrazuje źródła pochodzenia środków gospodarczych, czyli źródła finansowania majątku [<http://sloownik.ksiegowych.info>]. Źródła pochodzenia majątku wskazują na właściciela środków i czas, na jaki przedsiębiorstwo jest w nie wyposażone (na cały okres jego istnienia – kapitał własny lub na określony czas – kapitał obcy).

Ustalenie potrzeb finansowania, jak również struktura kapitałów zależą od profilu przedsiębiorstwa oraz przyjętej polityki rozwojowej. Rozwój przedsiębiorstwa jest nieodłącznie związany z procesami inwestycyjnymi, które wymagają ponoszenia niekiedy dużych nakładów, a to wskazuje na konieczność poszukiwania źródeł finansowania tej działalności. Jest to związane m.in. z proporcjami między własnymi i obcymi źródłami finansowania działalności. W gospodarstwach rolniczych, w odróżnieniu od innych przedsiębiorstw, zależności i struktura majątku jak i źródeł ich finansowania są specyficzne ze względu na cechy produkcji rolniczej, wynikające m.in. z jej uzależnienia w dużym stopniu od czynników przyrodniczych. Jak wskazuje Kulawik [1995], rolnictwo przeciętnie odznacza się niskimi zdolnościami kreacji kapitału własnego. Dodatkowo uznaje się, iż rolnictwo należy do tych sektorów, w których występują znaczne ograniczenia w korzystaniu z zewnętrznych źródeł finansowania [m.in. Klepacki 1997; Kulawik 2003; Kata 2008; Daniłowska 2007].

Cel i metody badań

Celem opracowania jest ocena zróżnicowania struktury majątkowej i finansowania działalności w gospodarstwach rodzinnych w zależności od poziomu ich powiązań z otoczeniem. Do badań wylosowano 225 gospodarstwach z grupy będącej w obserwacji FADN (nieprzerwanie) w latach 2004–2007. Charakteryzowały się one wielkością ekonomiczną w granicach od 4 do 40 ESU. Ze względu na ograniczenia liczebności gospodarstwa wybrano z pięciu najczęściej występujących typów rolniczych (uprawy polowe, gospodarstwa mleczne, gospodarstwa o systemie wypasowym, gospodarstwa utrzymujące zwierzęta ziarnożerne oraz gospodarstwa mieszane). Nie uwzględniono gospodarstw bardzo małych (poniżej 4 ESU) oraz dużych, gdyż ich liczebność nie spełniała wymogów grupowania¹. Badania przeprowadzono w regionie Mazowsze i Podlasie, reprezentującym znaczne zróżnicowanie pod względem prowadzonej produkcji rolniczej i skupiającym ponad 1/3 gospodarstw objętych systemem FADN.

Do analiz gospodarstwa podzielono na trzy grupy według wielkości wskaźnika powiązań z otoczeniem [Gołębowska 2010]. W każdym roku uszeregowano

---

¹ W grupie musiało się znaleźć co najmniej 15 gospodarstw.

no gospodarstwa w kolejności od najniższej do najwyższej wielkości wskaźnika i dokonano podziału na grupy wykorzystując do tego celu kwartyle. Wydzielono grupę 25% jednostek zbiorowości o wartości wskaźnika poniżej wartości kwartyła pierwszego (Q_1) jako grupę I, 75% zbiorowości o wartości wskaźnika powyżej Q_1 i poniżej kwartyła trzeciego (Q_3) jako grupę II oraz 25% powyżej kwartyła trzeciego (Q_3) jako grupę III. W tak wydzielonych grupach dokonano oceny struktury majątku, kapitału własnego oraz obcego w latach 2004–2007. W badaniach skoncentrowano się na analizie poziomej i ustalaniu zależności między grupami gospodarstw w kolejnych latach.

Udział trwałych i obrotowych składników majątku w badanych gospodarstwach

Struktura majątkowa w przedsiębiorstwie wskazuje na sposób zaangażowania kapitału, którym ono dysponuje. Podstawowe znaczenie w analizie tej struktury ma wyposażenie przedsiębiorstwa w określone środki gospodarcze [Sierpińska, Jachna 1998]. Udział trwałych składników w majątku przedsiębiorstw zależy od branży, wytwarzanych produktów, a także od technologii wytwarzania. Jak podają Leszczyński i Skowronek-Mielczarek [2000], stosunek majątku trwałego do obrotowego przekraczający 100% może być sygnałem znacznego unieruchomienia majątku, wysokich kosztów stałych oraz małej elastyczności przedsiębiorstwa. Rolnictwo jest zaliczane do sektora, w którym udział środków trwałych jest szczególnie wysoki. W badanych gospodarstwach wartość majątku trwałego była pięcio-, a nawet sześciokrotnie większa niż obrotowego. Niektóre źródła podają, iż większy udział trwałych składników majątku w jego strukturze wpływa na mniejszą zdolność przedsiębiorstwa do wypracowania przychodu [Błoch 1992]. Rzadko spotykane są jednak opracowania zawierające przeciętne wartości poszczególnych wskaźników w danej branży. Słuszne wydaje się więc stosowanie analizy dynamicznej, która pozwala ocenić tendencje zmian w czasie. Strukturę majątku w badanych gospodarstwach rolniczych zaprezentowano w tabeli 1. Udział majątku trwałego i obrotowego w strukturze aktywów zmieniał się wraz ze zmianą powiązań gospodarstw z otoczeniem.

Najniższym udziałem środków trwałych charakteryzowały się jednostki z grupy I o najniższym wskaźniku powiązań. Można stwierdzić, iż w badanym okresie proporcje między udziałem aktywów trwałych i obrotowych w tej grupie gospodarstw utrzymywały się na zbliżonym poziomie. W gospodarstwach z grupy III (o najwyższym wskaźniku powiązań) udział środków trwałych był najwyższy, jednak w kolejnych latach następowało zmniejszanie się ich udziału.

Tabela 1

Struktura majątku w gospodarstwach o zróżnicowanych powiązaniach z otoczeniem

Gospodarstwa z grupy*	Udział trwałych i obrotowych składników w wartości majątku [%] w latach			
	2004	2005	2006	2007
	Udział aktywów trwałych			
I	82,09	82,55	82,90	82,23
II	85,15	85,21	83,62	83,15
III	86,57	85,42	84,54	83,94
	Udział aktywów obrotowych			
I	17,91	17,45	17,10	17,77
II	14,85	14,79	16,38	16,85
III	13,43	14,58	15,46	16,06

* grupa I – 25% gospodarstw o wartości wskaźnika poniżej wartości kwartyła pierwszego (Q₁), grupa II – 75% zbiorowości o wartości wskaźnika powyżej Q₁ i poniżej Q₃, grupa III – 25% gospodarstw o najwyższych powiązaniach z otoczeniem (powyżej kwartyła trzeciego).

Źródło: Wyniki badań własnych.

Mogło to być związane z dopasowywaniem struktury majątku do warunków gospodarowania, gdyż – jak podaje Wasilewski [2004] – zbyt wysokie zaangażowanie środków trwałych, niedopasowane do możliwości „nasylenia” gospodarstwa środkami obrotowymi, może być nieracjonalne. Jest to związane m.in. z tym, że środki trwałe charakteryzują się niskim stopniem płynności. Można przypuszczać, iż w gospodarstwach o najwyższych powiązaniach z otoczeniem rolnicy zwracali uwagę na racjonalność wykorzystania środków trwałych, zmniejszając ich udział. Zwraca na to uwagę Wójcicki [2007], podając, że w stosunku do powierzchni UR i powierzchni zasiewów mamy w gospodarstwach za dużo ciągników, kombajnów i samochodów. Już w latach 50. ubiegłego wieku zwracano uwagę na to, że rolnik powinien posiadać głównie te maszyny, które są najbardziej eksploatowane. Problem polega na tym, jak piszą Heady i Jensen, iż wiele prac rolnych ma charakter sezonowy i większość maszyn wykorzystywana jest tylko przez kilkanaście dni w roku, „powinno się więc dążyć do uzyskiwania niskich jednostkowych kosztów posiadania i stosowania maszyn poprzez ich wysoką roczną eksploatację” [Heady, Jensen 1965]. Jest to zagadnienie, na które od dawna zwraca się uwagę, jednak w polskich gospodarstwach rodzinnych często inne czynniki² decydowały o wyposażeniu w środki trwałe, nie tylko racjonalne ich wykorzystanie.

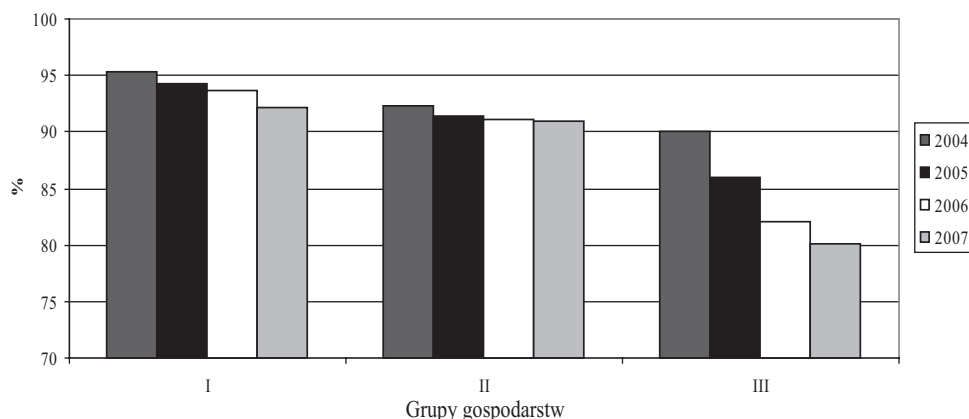
² Można tutaj wskazać m.in. na brak dobrze rozwiniętego rynku usług mechanicznych, wspólnego wykorzystywania maszyn czy czynniki socjologiczne, w tym m.in. przyzwyczajenie rolników do gromadzenia majątku świadczącego o ich pozycji w stosunku do gospodarstw słabiej wyposażonych.

Struktura finansowania działalności gospodarstw

Źródła finansowania działalności najczęściej dzieli się na wewnętrzne i zewnętrzne (biorąc pod uwagę kryterium pochodzenia kapitału) lub własne i obce (uwzględniając status prawny kapitałodawcy) [Kulawik 1996]. Możliwości finansowania działalności gospodarstw rolniczych zależą od wielu uwarunkowań. Jednym z elementów jest przede wszystkim osiągnięty przez rolników dochód. Jego poziom wyznacza możliwości finansowania działalności rozwojowej ze środków własnych. Udział kapitału własnego w badanych gospodarstwach zaprezentowano na rysunku 1.

Udział kapitału własnego w badanych gospodarstwach był wysoki i kształtował się w granicach 80–95%. Udział ten zmniejszał się wraz ze wzrostem powiązań z otoczeniem, a także malał w kolejnych latach. Szybsze tempo zmian występowało w grupie gospodarstw o najsilniejszych kontaktach z otoczeniem, w której w 2007 roku udział ten zmniejszył się o 10 punktów procentowych w stosunku do 2004 roku. W grupie o najniższym wskaźniku powiązań z otoczeniem spadek wynosił tylko 3 punkty procentowe.

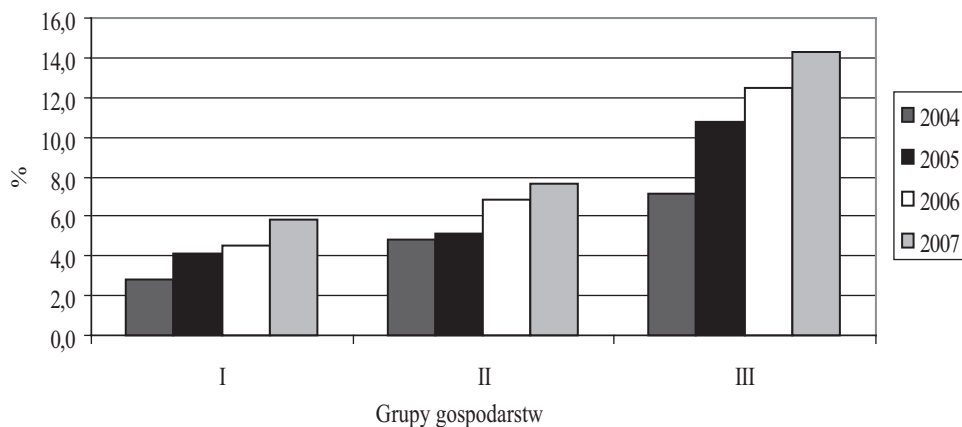
Sytuacja taka wiązała się oczywiście z odpowiednim wzrostem obcych źródeł finansowania (rys. 2 i 3). W przypadku zobowiązań długo- i średnioterminowych następował systematyczny ich wzrost zarówno wraz ze wzrostem powiązań gospodarstw z otoczeniem, jak również w kolejnych latach. Było związane z podejmowaniem przez tę grupę gospodarstw w większym stopniu działalności inwestycyjnej, co wiązało się z koniecznością zapewnienia środków finansowych.

Rysunek 1

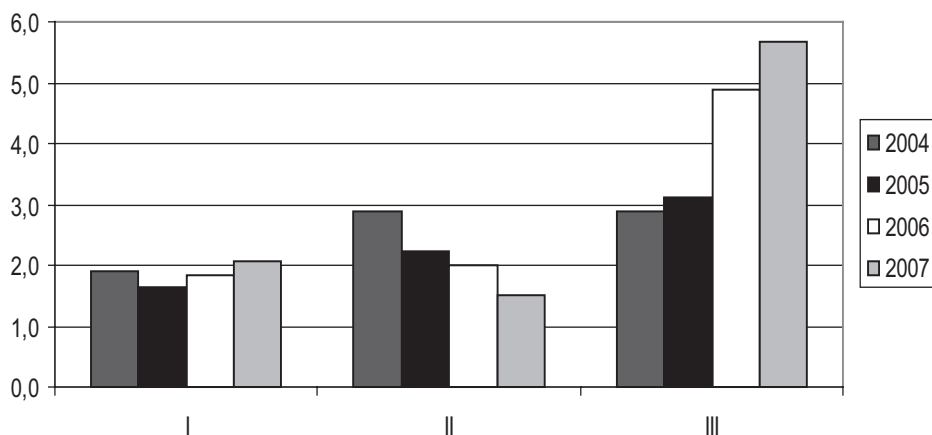
Udział kapitału własnego w źródłach finansowania działalności gospodarstw

Źródło: Jak w tabeli 1.

Rysunek 2

Udział zobowiązań długo- i średnioterminowych w finansowaniu działalności badanych gospodarstw

Źródło: Jak w tabeli 1.

Rysunek 3

Zobowiązania krótkoterminowe w strukturze źródeł finansowania

Źródło: Jak w tabeli 1.

W przypadku zobowiązań krótkoterminowych sytuacja była bardziej zróżnicowana. Generalnie najwyższym ich udziałem charakteryzowały się gospodarstwa utrzymujące najsilniejsze kontakty z otoczeniem. Jednak można zauważyć, iż w kolejnych latach nastąpiły zmiany, szczególnie w grupie III.

O ile w 2004 roku udział zobowiązań krótkoterminowych kształtował się na zbliżonym poziomie w grupach II i III, to w 2007 roku w gospodarstwach o najsilniejszych kontaktach z otoczeniem wzrósł o 100%. W grupie II – o średnim wskaźniku powiązań – wystąpił natomiast spadek udziału zobowiązań krótko-

terminowych. Gospodarstwa o najsłabszych powiązaniach z otoczeniem charakteryzowały się najniższym udziałem tych zobowiązań i zróżnicowanie w kolejnych latach było niewielkie. Ogólnie można stwierdzić, iż wykorzystanie krótkoterminowych obcych źródeł finansowania było w badanych gospodarstwach niskie, nie przekraczając średnio 3% w strukturze pasywów. Z badań wynika, że ta forma wykorzystywania obcych źródeł finansowania wśród różnych form organizacyjnych gospodarstw była najniższa w gospodarstwach indywidualnych [Wasilewski 2002].

Ocena struktury kapitałowo-majątkowej w badanych gospodarstwach

W analizowanej grupie gospodarstw dokonano także oceny powiązań poziomych między głównymi pozycjami majątku i kapitałów (tab. 2). Przy ustalaniu zależności brano pod uwagę ustalenie udziału kapitału własnego w finansowaniu majątku trwałego gospodarstw oraz stopień finansowania majątku obrotowego kapitałami krótkoterminowymi. Pokrycie majątku trwałego kapitałem własnym określa się jako zachowanie tzw. złotej reguły bilansowania, zgodnie z którą trwałe składniki majątku przedsiębiorstwa powinny być finansowane z kapitału

Tabela 2

Wybrane wskaźniki pokrycia majątku gospodarstw ich kapitałami

Gospodarstwa z grupy	Wskaźniki pokrycia majątku gospodarstw ich kapitałami w latach			
	2004	2005	2006	2007
Wskaźnik pokrycia majątku trwałego kapitałem własnym				
I	115,5	112,8	119,7	109,2
II	107,5	107,6	109,0	98,9
III	106,4	102,3	96,6	99,8
Wskaźnik pokrycia majątku obrotowego kapitałem krótkoterminowym				
I	14,43	9,95	8,37	13,07
II	12,81	15,02	12,18	11,98
III	19,92	25,40	36,54	36,82
Wskaźnik relacji majątku obrotowego i zobowiązań krótkoterminowych				
I	6,93	10,05	11,95	7,65
II	7,81	6,66	8,21	8,35
III	5,02	3,94	2,74	2,72

Źródło: Jak w tabeli 1.

własnego. Jest to związane z zaangażowaniem środków trwałych na długi okres [Sierpińska, Jachna 1998]. W badanych gospodarstwach warunek ten był spełniony, szczególnie w grupie o najsłabszych kontaktach z otoczeniem. Gospodarstwa o najwyższym wskaźniku powiązań z otoczeniem charakteryzowały się niższym poziomem pokrycia majątku trwałego kapitałem własnym. Wiązało się to m.in. z większym udziałem zobowiązań w tej grupie gospodarstw.

Korzystną sytuacją w przedsiębiorstwie są warunki, gdy aktywa obrotowe pokrywają w całości bieżące zobowiązania lub też występuje ich pewna nadwyżka. Można wtedy stwierdzić, iż przedsiębiorstwo wykazuje duże bezpieczeństwo zachowania płynności finansowej. Jeśli jednak nadwyżka ta jest zbyt duża, może to świadczyć o popełnianiu błędów w gospodarce finansowej i niewykorzystywaniu możliwości lokowania nadwyżek pieniężnych na korzystnych warunkach.

Podsumowanie i wnioski

Na podstawie przeprowadzonych badań i analiz można stwierdzić, iż struktura majątku badanych gospodarstw zmieniała się wraz ze zmianą ich powiązań z otoczeniem. Gospodarstwa o najsilniejszych kontaktach z otoczeniem charakteryzowały się większym udziałem środków trwałych niż jednostki, w których te kontakty kształtowały się na niższym poziomie.

Wraz ze wzrostem powiązań gospodarstw z otoczeniem zmniejszał się udział kapitału własnego. Wśród obcych źródeł finansowania działalności gospodarstw dominowały zobowiązania średnio- i długookresowe, których udział w kolejnych latach zwiększał się w każdej z analizowanych grup. W gospodarstwach o najsilniejszych powiązaniach z otoczeniem wystąpił dodatkowo największy wzrost zobowiązań krótkoterminowych, o prawie 100% w ciągu czterech lat.

Wzrost udziału obcych źródeł finansowania wraz ze wzrostem powiązań z otoczeniem powodował, iż w gospodarstwach tych wystąpił niższy poziom pokrycia majątku trwałego kapitałem własnym. Większy był natomiast wskaźnik pokrycia majątku obrotowego kapitałem krótkoterminowym.

Ogólnie należy podkreślić niski stopień wykorzystywania zewnętrznych źródeł finansowania w gospodarstwach rolniczych. W gospodarstwach rolniczych stosunkowo niskie zainteresowanie obcymi źródłami finansowania wynika nie tylko z niechęci rolników do zadłużania się, co wiąże się z formalnościami, które trzeba „pokonać”. Jest to także związane z zainteresowaniami rolników i ich gotowością do korzystania z zewnętrznych źródeł środków finansowych, a także z małym poczuciem stabilizacji ekonomicznej gospodarstw.

Literatura

- BŁOCH H., 1992: *CONTROLLING. Rachunkowość zarządcza*. CIM, Warszawa.
- DANIŁOWSKA A., 2007: *Poziom, zróżnicowanie oraz uwarunkowania kosztów transakcyjnych kredytów i pożyczek rolniczych*. Wyd. SGGW, Warszawa.
- GOŁĘBIEWSKA B., 2010: *Organizacyjno-ekonomiczne skutki zróżnicowania powiązań gospodarstw rolniczych z otoczeniem*. Wyd. SGGW, Warszawa.
- HEADY E.O., JENSEN H.R., 1965: *Ekonomiczne zasady zarządzania gospodarstwem rolnym*. PWRiL, Warszawa.
- KARWAT-WOŹNIAK B., 2005: *Gospodarstwa rozwojowe w procesach dostosowawczych do gospodarki rynkowej*. Studia i Monografie nr 125, IERiGŻ, Warszawa.
- KATA R., 2007: *Ograniczenia kredytowe w finansowaniu innowacyjności małych przedsiębiorstw na obszarach wiejskich*, [w:] Makarski (red.), Transfer wiedzy i działań innowacyjnych w obszarze agrobiznesu. Uwarunkowania, mechanizmy, efekty. Wyd. Oświatowe FOSZE, Rzeszów.
- KATA R., 2008: *Relacje rolników z instytucjami w aspekcie finansowania gospodarstw ze źródeł zewnętrznych*, [w:] Kopycińska D. (red.), Konkurencyjność podmiotów rynkowych, Wyd. Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.
- KLEPACKI B., 1997: *Ocena kredytów preferencyjnych przez rolników i doradców rolnych*, [w:] Ocena efektywności wykorzystania kredytów na modernizację i restrukturyzację gospodarstw rodzinnych. T. 2. Funkcjonowanie gospodarstw korzystających z kredytów preferencyjnych. Wyd. Fundacja Rozwój SGGW, Warszawa.
- KULAWIK J., 1996: *Finansowe problemy strategii rozwoju rolnictwa. Strategiczne problemy rozwoju polskiego rolnictwa*. IERiGŻ, Warszawa.
- KULAWIK J., 2003: *Kredytowanie i finansowanie rolnictwa w przededniu integracji z Unią Europejską*. Bank i Kredyt nr 6.
- LESZCZYŃSKI Z., SKOWRONEK-MIELCZAREK A., 2000: *Analiza ekonomiczno-finansowa firmy*. Difin, Warszawa.
- MANTEUFFEL R., 1981: *Ekonomika i organizacja gospodarstwa rolniczego*. PWRiL, Warszawa.
- SIERPIŃSKA M., JACHNA T., 1998: *Ocena przedsiębiorstwa według standardów światowych*. PWN, Warszawa.
- WASILEWSKI M., 2004: *Ekonomiczno-organizacyjne uwarunkowania gospodarowania zapasami w przedsiębiorstwach rolniczych*. Wyd. SGGW, Warszawa.
- WÓJCICKI Z., 2007: *Technologiczna i ekologiczna modernizacja rolnictwa i obszarów wiejskich*. Infrastruktura i ekologia terenów wiejskich. Nr 1/2007, PAN, Oddział w Krakowie. www.infraeco.pl/
<http://slownik.ksiegowych.info>

The evaluation of assets' and capital structure diversification in family farms depending on the level of their correlation with the environment

Abstract

The paper presents an evaluation of assets' and capital structure diversification in family farms depending on the level of their correlation with the environment. It is stated, that the assets' structure of the farms under research changed together with the changes in their correlation with the environment. Farms with the strongest contacts with the environment were characterized by the higher ratio of fixed assets than the units with the lower index of correlation. In the external sources of finance of the farms medium and long-term liabilities prevailed. In farms with the strongest correlation with the environment the most rapid growth of short-term liabilities occurred, more than 100% during four years. In these farms the lower ratio of owned capital to fixed assets was noted. The ratio of short-term capital to current assets was higher. In general the low level of use of external sources of finance in farms was determined.